

ХРОНОБІОЛОГІЯ

3.1. Ідентифікація.

4 к/014СО Біо, 4 к/ 014СО Біо Заоч

3.2. Опис (анотація).

Змістовий модуль 1. Наука про біологічні ритми. Ритми поведінки у безхребетних і хребетних тварин.

Тема 1. Поняття про біологічні ритми. Коротка історія біоритмології. Предмет, завдання та методи біоритмології. Основні поняття біоритмології. Класифікація ритмів. Спектр ритмів. Екзо- та ендогенні ритми. Інфра-, цирка- та ультрадіанні ритми.

Тема 2. Ритми локомоторної активності безхребетних. Ритми харчування. Ритми спарювання. Ритми репродуктивної поведінки у нижчих. Поняття «воріт». Поведінка, обмежена «воротами». Ритми орієнтаційної поведінки. Почуття часу.

Тема 3. Загальна циркадіанна організація поведінки. Ритми поведінки хребетних тварин. Ритми активності ссавців. Зв'язок навчання і пам'яті з біоритмами. Біоритми птахів, плазунів, земноводних та риб.

Тема 4. Проблема біологічного часу. Чотири фізичні концепції часу. Психофізіологічні особливості сприйняття часу людиною.

Змістовий модуль 2. Онтогенез циркадіанних ритмів. Щоденні пристосувальні стратегії поведінки. Орієнтація в просторі за допомогою годинника.

Тема 5. Поняття онтогенезу та його зв'язок з ритмічними процесами. Вимірювання ритмів, що зароджуються. Розвиток ритмічності у людини. Фізіологія появи ритмічності в пацюків. Розвиток циркадіанної системи. Роль зовнішнього середовища в онтогенезі ритмів. Цикли освітлення. Мати як циркадіанний часозадавач. Внутрішнє середовище.

Тема 6. Перспективи вивчення циркадіанної системи. Добовий стереотип. Роль факторів зовнішнього та внутрішнього середовища в його формуванні. Рівень угруповання: нічний і денний спосіб життя. Роль дня і ночі в еволюційній дивергенції. Спеціалізація в часі. Поділ у часі. Зсув часової ніші.

Тема 7. Рівень виду: розподіл активності протягом доби. Добування і споживання їжі. Щоденні переміщення і міграції. Розмноження й онтогенез. Пам'ять на час. Передбачення періодичної появи їжі. Стратегія звичок.

Тема 8. Біологічний годинник і орієнтація за небесними світилами. Сонце як орієнтир. Сонячний компас з поправкою на час. Двостороння навігація за Сонцем. Місяць, як орієнтир. Зоряні орієнтири. Періодичні зміни напрямку. Періодична зміна пересування.

Змістовий модуль 3.

Тема 9. Ритми працездатності. Припливні й місячні ритми. Річні ритми. Часові характеристики сну. Вимірювання ритмів працездатності. Залежність від часу доби. Цілодобові дослідження працездатності. Вплив зсуву фази часозадавача. Мотивація, оточення й індивідуальні відмінності.

Припливні ритми. Умови середовища в літоральній зоні. Адаптація поведінки в зв'язку з припливами і відливами. Місячні ритми. Умови середовища, пов'язані з фазами місяця. Місячно-ритмічні адаптації в поведінці. Півмісячний і місячний контроль часу розмноження.

Тема 10. Явище сезонності. «Суттєві» фактори в контролі річних ритмів. Сезонні ритми фізіологічних функцій. Смертність, самогубства і частота зачатъ. Довгострокові тенденції в змінах акрофази й амплітуди. Залежність від географічної широти місцевості.

Тема 11. Основа сну й інших біологічних ритмів. Сон як біологічний ритм. Характеристики сну. Тимчасові характеристики сну в людини. Порівняльні аспекти сну в різних організмів. Онтогенетичні аспекти формування ритму сну. Різні режими сну і неспання. Ультрадіанні ритми і сон.

Тема 12. Регулятори циркадіанних біологічних ритмів. Будова основних вузлів фотоперіодичної системи. Функціональна взаємодія супрахіазмального ядра та епіфіза.

Тема 13. Порушення біоритмів. Причини виникнення і наслідки. Порушення біоритмів клітини. Патофізіологія біоритмів. Біологічні і соціальні аспекти десинхроноза. Хронобіологія і клініка.

3.3. Тип. Вибіркова.

3.4. Термін вивчення – один семестр, 7 або 8 семестр, курс – 4.

3.5. Кількість кредитів– 1 кредит, загального обсягу – XX годин;

аудиторних– 40 (18) год.,

лекційних – 20 (8) год.

практичнихних – 20 (8) год.,

самостійна робота – XX год.,

залік або екзамен – 7 або 8 семестр.

3.6. Викладацький склад.

3.7. Мета і завдання вивчення навчальної дисципліни (модуля), результати навчання.

Метою викладання навчальної дисципліни «Хронобіологія» є сформувати у студентів уявлення про роль біологічних ритмів, як невід'ємного елемента існування організму в мінливих умовах навколишнього середовища, що визначають ефективність функціонування усіх систем живого та взаємодії організмів між собою.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Хронобіологія» є надання студентам базових знань про характеру формування біологічних ритмів на молекулярному, клітинному рівнях і на рівні цілісного організму, а також знання про методики аналізу та впливу на ритмічні процеси в організмах: реєстрації ознак впродовж тривалого часу та ін.

Очікувані результати навчання: у результаті вивчення навчальної дисципліни студенти/слухачі набудуть компетентностей з основних положень біоритмології (хронобіології); принципів ритмічної організації живих

систем; сучасного стану вивчення питання біоритмів та основних практичних аспектів застосування хронобіології та хрономедицини в практичній життєдіяльності; засобів і методів корекції режиму дня та працездатності людини; засобів діагностики десинхронозів та основних методів їх профілактики; особливостей впливу геомагнітних збурень на стан здоров'я людини та засобів зниження їх впливу; способів оцінки добових та сезонних біоритмів; способів визначення базових ритмів життєдіяльності людини: «праці та відпочинку», «бадьорості та сну», «активності та покою». Набудуть вмінь та навичок: використання технологій дистанційного навчання за основними напрямками застосування біоритмів у оздоровчій та освітній діяльності; навчитися розрізняти ритмічні коливання, що відбуваються в живих системах; оцінювання рівня опірності організму щодо стресових впливів; визначення біоритмологічних особливостей (типів добової денної працездатності (хронотипи), хронобіологічних типів, ритмів працездатності, типів добової працездатності тощо); аналізу режиму дня упродовж буднього та вихідного дня; визначення циклу «сон - бадьорість» та індексу якості сну, індексу вираження безсоння та аналізу сновидінь, рівня сонливості; оцінки сезонного патерну та визначення рівня сезонозалежності; визначення персональної концепції часу та тривалості індивідуальної хвилини; складання біоритмологічних календарів з урахування критичних днів тріади біоритмів людини (фізичного, емоційного та інтелектуального).

3.8. Методи викладання дисципліни: усне слово викладача, бесіди, робота з підручниками і посібниками, робота з таблицями, проблемні методи тощо.

3.9. Види оцінювання: опитування, тестування, написання самостійних і контрольних робіт, захист практичних робіт.

3.10. Перелік основної літератури:

1. Загускин С.Л. Время жизни и устойчивость биосистем. Часть 2. Условия активного долголетия человека. // Пространство и время. – 2013. – № 1 (11). – С. 175-181.

2. Загускин С.Л. Время жизни и устойчивость биосистем. Часть 1. Сохранение устойчивости биосистемы через удаление или обновление её элементов. // Пространство и время. – 2012. – № 4 (10). – С. 169-174.

3. Загускин С.Л. Ритмы клетки и здоровье человека. Ростов-на-Дону, Изд-во ЮФУ, 2010.-292с.

4. Крылов А.К., Загускин С.Л., Гуров Ю.В. Адаптация человека к неблагоприятным факторам внешней среды. // Вестник Российского гуманитарного научного фонда. – 2012. – № 3 (68). – С. 137-146.

5. Романенко М. С. Харчування, метаболізм та біологічні ритми / М.С. Романенко // Проблеми харчування. - 2014. - № 2. - С. 5-14. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pkh_2014_2_3.

6. Тимченко А.Н. Основы биоритмологии: учебно-методическое пособие. – Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2012. – 148 с.

3.11 Мова викладання: українська.